

TJP

Tijdschrift voor Psychoanalyse

VIJFTIENDE JAARGANG, NUMMER 2, 2009

PAGINA 73-144

Mag de biograaf duiden?

Bespreking van

.....
 Jacques Dane & Hans Renders (2007).
Biografie & Psychologie. Amsterdam:
 Boom. ISBN 978 90 8506 392 6, 164 pp.,
 €20,-

GERTIE BÖGELS

Hoezeer de nieuwe ontwikkelingen binnen de geschiedschrijving, de biografie, de psychologie, de psychoanalyse en de literatuur elkaar in beweging kunnen brengen blijkt fraai uit *Biografie & Psychologie*, de neerslag van een symposium georganiseerd door het Biografie Instituut en het Archief & Documentatiecentrum Nederlandse Psychologie (ADNP). Beide zijn gesitueerd aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar ook de nieuwe leerstoel 'Geschiedenis en theorie van de biografie' is gevestigd met als eerste bekleeder Hans Renders, een van de auteurs. Het boek is verluchtigd met een twintigtal afbeeldingen uit het begin van de vorige eeuw uit de collectie van voornamelijk het ADNP. Er zijn er bijvoorbeeld van Prins Bernhard als proefkonijn, wat hilarisch aantoont hoe sleets experimentele neuropsychologie kan zijn. Alleen de Rorschach-test heeft het overleefd, maar die gaat dan ook over verbeeldingskracht, fantasie en interpretatie, vermogens die de biograaf dikwijls misgund worden.

Dat psychoanalyse en biografie met elkaar te maken hebben is sinds Freud niet meer te ontkennen. Een enkele auteur van het onderhavige boek heeft daar nog steeds wat moeite mee, zoals Wim Hazeu, de biograaf van onder meer Gerrit Achterberg en Simon Vestdijk, die beiden — wellicht terecht — nog wat hadden af te rekenen met de zielkunde.

In het hoofdstuk *Biografie en psychologie* geven Dane en Renders een korte geschiedenis van psychiatrie door leken: 'Vincent van Gogh schilderde zonnebloemen omdat

hij geel zag' (p. 7) — een duiding vanuit de dubbele betekenis van 'geel zien': geel-zucht. Op de vraag 'of diagnoses wel op afstand gesteld mogen worden' lijkt me het antwoord duidelijk: waarom niet? Dat kunst 'van gekken', zoals de schrijvers dat noemen, interessanter is dan die van 'gewone' kunstenaars is een romantisch idee. De psychiater-dichter Vasalis kwam er in haar psychiatrieopleiding al snel achter dat een psychose mensen doorgaans niet boeiender maakt.

Door verschillende auteurs (Dane c.s., Van Heerden), wordt met betrekking tot het wetenschappelijk gehalte van de historische biografie verwezen naar de door de psycholoog A. D. de Groot in zijn standaardwerk geciteerde en uitgebreide 'vierde methode van Gomperz': wanneer de historische biograaf gedragsfeiten interpreteert op basis van vroegere en latere handelingen van de historische persoon (in tegenstelling bijvoorbeeld tot wat anderen of de persoon zelf erover zeggen), vormt de biograaf als het ware een theorie. De convergentie van uitkomsten van volgende interpretaties uit dezelfde invalshoek vormt dan een bevestiging van deze theorie. Het lijkt of deze methode — die men 'poststatistisch' zou kunnen noemen — beter past bij de vergezichten die gloren wanneer de psychologie, in navolging van de dierethologie, het subjectieve aspect en de emotionele interpretatie niet meer schuwt. Ook Gerrit Breeuwsma's hoofdstuk: *Het vreemde kind — Over biografische interpretaties, psychologische feiten en andere ficties* sluit hierbij aan. Het is een informatieve literaire speurtocht naar het verloren kind in onszelf, maar ook naar het kind dat voor ouders in zekere zin altijd verloren raakt. Naast Charles Darwin (1877) biografie van diens baby, noemt Breeuwsma als waarschijnlijk eerste wetenschappelijke babybiografie het dagboek van de Duitse wetenschapper Dietrich Tiedemann (1787), 'het werd een standaard voor het genre'. Deze bijdrage biedt fascinerende informatie, ook vanuit de belletristie, over onze vroege 'vergeten' levensfase, niet

alleen voor diegenen die zich met psychoanalytische babyobservatie bezighouden. In het hoofdstuk *De biografie, de psychoanalyse en de romantische opvatting van het kunstenaarschap* wijst Nico Laan (Instituut voor Neerlandistiek te Amsterdam) op de hardnekkigheid waarmee psychoanalytici in hun kunstenaarsbiografieën vasthouden aan het romantische beeld van de kunstenaar, iemand die zich volslagen autonoom artistiek ontwikkelt: het zichzelf genereerende genie.

De vanuit psychoanalytisch oogpunt boeiendste hoofdstukken vormen de bijdragen van Jaap van Belzen en Solange Leibovici. Van Belzen ziet mogelijkheden om psychoanalytische mechanismen als overdracht en tegenoverdracht, maar ook empathie, op een vruchtbare wijze in te zetten bij de interpretatie van biografische feiten. In *De biograaf, de psycholoog en de psychoanalyse* stelt Leibovici de retorische vraag of je een biografie kunt schrijven 'zonder gebruik te maken van de psychoanalyse, de enige discipline waarmee je iemand leert begrijpen via de motivatie die zijn handelingen stuurt, de enige ook die inzicht geeft in beslissingen die op het eerste gezicht irrationeel of zelfs absurd lijken' (p. 116). Zij geeft aan hoe het nieuwe instrumentarium dat zich de laatste decennia vanuit de psychoanalytische wetenschap heeft ontwikkeld, benut kan worden bij zowel het schrijven als het bestuderen van biografieën; het mentaliseren als een proces, niet alleen van de biograaf, maar ook van diens onderwerp, het vermogen zich in een ander te kunnen verplaatsen en daarover te kunnen fantaseren (zie ook Verheugt e.a. 2005). 'Psychohistory' en 'psychobiografie' kunnen een vruchtbare toevoeging aan de traditionele geschiedschrijving vormen. 'Opmerkelijke tendensen bij één individu wijzen, als zij ook bij tijdgenoten voorkomen, naar diepteprocessen, naar de verborgen verlangens, angsten en conflicten in een cultuur. [...] Binnen één of meer generaties kunnen bewuste en onbewuste aspecten ontdekt worden, die zelfs ideologische en politieke

denkbeelden ontstijgen.' Leibovici gebruikt filosofische verhandelingen van Jean-Paul Sartre en diens biografische gegevens als intrigerend demonstratiemateriaal: een wetenschappelijk verantwoord toegepaste psychoanalytische visie op de opnieuw actuele samenhang tussen trauma en creativiteit. In het proces van het schrijven — als symbolische representatie — kan de auteur het trauma als onverdraaglijke realiteit tegelijkertijd ervaren en ontwijken. De roep om interdisciplinariteit die door het hele boek galmt, kunnen psychoanalytici zich desgewenst ook persoonlijk aantrekken. *Biografie & Psychologie* is een veelkleurig, wat hybride, maar plezierig leesbaar boek, goed gedocumenteerd, met prikkelende controverses.

Literatuur

- DE GROOT, A. D. (1961). *Methodologie — Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*. 's-Gravenhage: Mouton & Co.
- VERHEUGT-PLEITER, J. E., SCHMEETS, M. G. J. & ZEVALKINK, J. (2005). *Mentaliseren in de kindtherapie — Leidraad voor de praktijk*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Een universiteit zoals Freud die zich droomde

Bespreking van

- Wolfram Mauser & Carl Pietzcker (2008). *Literatur und Psychoanalyse — Erinnerungen als Bausteine einer Wissenschaftsgeschichte*. Würzburg: Königshausen & Neumann, ISBN 978 3 8260 3787 0, 264 pp., € 28,-

HENK HILLENAAR

In *Literatur und Psychoanalyse* vertellen twaalf auteurs herinneringen aan hun vaak zeer uiteenlopende loopbanen als psychoanalyticus of als literator. Gemeenschappelijk hebben ze dat ieder van hen heeft bij-